

УДК 373.5.015.31:316.42(043.3)

ЛЮБОВ ЯК СМИСЛОЖИТТЄВА ЦІННІСТЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ

Журба К. О.

У статті розглядається любов як смисложиттєва цінність учнів основної і старшої школи. Розкривається сутність любові як смисложиттєвої цінності зростаючої особистості у філософії, психології і педагогіці в різні епохи та наукових школах. Проаналізовано різні типи, класифікації любові та її складові. Встановлено зв'язок теорії і практики виховання любові як смисложиттєвої цінності в учнів основної та старшої школи.

Ключові слова: смисложиттєві цінності, учні основної і старшої школи, любов, типи любові, рефлексія.

В статье рассматривается любовь как смысложизненная ценность учащихся основной и старшей школы. Раскрывается сущность любви как смысложизненной ценности растущей личности в философии, психологии и педагогике в разные эпохи и научных школах. Проанализированы различные типы, классификации любви и ее составляющие. Установлена связь теории и практики воспитания любви как смысложизненной ценности у учащихся основной и старшей школы.

Ключевые слова: смысложизненные ценности, ученики основной и старшей школы, любовь, типы любви, рефлексия.

The article is a consideration of love as a crucial value of students in middle and high school. It reveals the essence of love as a crucial value of a forming person in philosophy, psychology and pedagogy in different time periods and schools of thought. The author analyzes various types, classifications of love and its components. The connection of theory and practice in the cultivation of love as a crucial value of students in middle and high school has been established.

Key words: crucial values, students in middle and high school, love, types of love, reflection.

Любов виступає стрижнем людського життя, критерієм затребуваності, визначаючи його сутність і сенс. Смисложиттєвої цінності любов набуває у кризові періоди життя особистості, визначаючи її життєвий вибір: самотворення чи саморуйнування. У підлітковому і молодшому юнацькому віці любов є життєвим пріоритетом, що визначає ідеали, цілі і духовні шукання дітей цього віку.

Проблема любові є центральною у дослідженнях філософів (Л. Фейєрбаха, Е. Фромма), психологів (В. Рибалка, З. Фрейда), педагогів (В. Сухомлинського, Я. Корчака).

Метою статті є висвітлення виховання любові як смисложиттєвої цінності в учнів основної і старшої школи.

Роль і значення любові у житті людини добре розуміли античні філософи Арістотель, Плутарх, які вважали, що любов пронизує усе життя людини: від народження до смерті. Однак особлива заслуга належить Платону, чия типізація з чотирьох видів любові: пристрасна любов, любов-дружба, сімейна любов, досконала любов – лягла в основу європейської традиції розуміння любові як смисложиттєвої цінності і більш пізніх класифікацій та типізацій.

У середньовіччі любов як смисложиттєва цінність розглядалась як єдиний шлях до безсмертя, що знайшла відображення у європейській релігійній парадигмі П. Абеляра, А. Блаженого, Ф. Аквінського. Через однобічність тлумачення любові чоловік мав більше переваг, тоді як жінка розглядалась як приклад плотськості (гріховна істота), яка може піднятися над своєю гріховністю лише через аскезу і материнську любов (Діва Марія).

Любов як смисложиттєва цінність почала розглядатись у більш широкому діапазоні в епоху Відродження, чому сприяли праці Дж. Бруно, М. Монтеня.

У XVII–XVIII ст. проблема любові висвітлювалась у працях Ф. Бекона, Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Паскаля.

Зокрема, у філософській праці Б. Паскаля "Роздуми про любовну пристрасть" любов розглядається як іманентна якість людини, дана їй від народження, що відрізняє її від інших живих організмів. "Ми народжуємося з любов'ю у серці. Вона вступає у свої права в міру удосконалення нашого розуму, спонукаючи нас любити те, що видається нам прекрасним, навіть, якщо нам ніколи не говорили, що є прекрасне. Хто після цього сумніватиметься, що ми призначені ні для чого іншого, як для любові? Безглуздо приховувати від самого себе: ми любимо завжди, і, навіть, коли нам здається, що ми знехтували любов'ю, вона жевріє у глибині нашого серця. Без любові ми не можемо прожити і хвилини" [8, с. 231].

У своєму розумінні любові як смисложиттєвої цінності Л. Фейєрбах виходить з того, що вона є універсальним законом, і пропонує релігію любові людині до людини, згідно з якою людина людині Бог, тобто те, в чому людина має найбільшу потребу у своєму існуванні.

В сучасних етичних дослідженнях найбільш ґрунтовно висвітлюється любов у працях О. Золотухіної-Аболіної, яку вона розуміє як утвердження людського буття через ціннісне ставлення до людини, що передбачає:

- відкриття іншого для себе;
- цілісне сприйняття іншого;
- утвердження іншого як унікальної, неповторної, єдиної істоти;
- прийняття іншого таким, яким він є;
- бачення в іншому найвищих можливостей і потенцій, навіть нереалізованих;
- духовне злиття;
- уміння приносити іншій людині та собі радість і користь;
- прагнення давати, а не отримувати;
- турботу, відповідальність і повагу.

Дослідження протиріч, як-от: любові безкорисливої і владної, любові-дару і любові-потреби, каритативної любові і любові еросе, альтруїстичної і егоїстичної любові – дозволяють О. Золотухіній-Аболіній охарактеризувати любов як природний феномен у його багатогранності й абсолюті, що допомагає подолати будь-який біль, час і відстань.

У сучасному дисертаційному дослідженні М. Базарової любов характеризується як смисложиттєва цінність, що наповнює життя особистості унікальним змістом, який дозволяє усвідомити власну здатність до самоудосконалення, самореалізації і самозмін. І хоча дослідниця обмежується лише гендерною любов'ю, вона цілком слушно наголошує на тому, що любов є мотиваційним феноменом, "спрямованим на рефлексію особистості, що виступає головним джерелом удосконалення життя особистості, виявляється у його спрямованості у світ ідеалів, що стверджує унікальність людського існування, зорієнтований на встановлення гармонійних стосунків між людьми" [1, с. 9].

Культурними смислами любові є: соціальні, етичні, естетичні і біологічні, а найвищою цінністю є не сама любов, а інша людина. Однак, виходячи з реалій, М. Базарова відмічає посилення раціоналізму, прагматизму, фемінізації чоловіків та маскулінізації жінок, що обумовлює пошук нових шляхів виховання любові як смисложиттєвої цінності у підростаючого покоління.

В етичних поглядах В. Лозового, М. Панова, О. Стасевської, М. Ценко любов характеризується як найважливіша цінність, що лежать в основі стосунків між людьми і базується на інтересі до іншої людини, емпатії, виявах прихильності, безкорисливості, відданості. Водночас специфікою любові виступають: вибірковість, висока емоційно-духовна напруга, загострене сприйняття дійсності, потреба в об'єктові та його ідеалізація, духовна близькість і самовідданість. "Моральна цінність любові полягає у її здатності мобілізувати всі сили особистості, збуджувати в ній творчу енергію, створювати і формувати людину і людське в ній. Вона – основа шлюбно-сімейних стосунків. Це величезна сила, яка може бути творчою і викликати до життя глибинний, прихований потенціал, душевну щедрість. Хоча не виключається і її руйнівний характер" [3, с. 189–190]. Хоча вчені і встановлюють інтегративні зв'язки любові з такими смисложиттєвими цінностями, як

совість, свобода, та визначають її залежність від рівня вихованості, моральної зрілості особистості, однак в основному зосереджуються лише на гендерному виді любові, виокремлюючи романтичний та прагматичний типи.

Досліджуючи взаємозв'язок любові і смерті, В. Кришмарел доводить, що в сучасних умовах любов виступає смисложиттєвою цінністю, що визначає стосунки між людьми та не потребує обмежень релігією чи авторитету норм, а лише особистісного вибору, який набуває особистісної цінності та смислу для учасників відносин, визначаючи їхнє світосприйняття та світовключеність. На думку вченої, поняття "смерті" і "любові" є рівноцінними і взаємозалежними, що визначають рівень відповідальності суб'єкта, індивідуалізацію буттєвості через створення "міфу для двох". Такий підхід дозволяє автору розширити класичну типізацію любові: "ерос" (чуттєвої), "філія" (близька до дружби), "агапе" (самовідданість), "строге" (спокійна подружня любов), "милосердна" (християнська), "романтична" (міжособистісна), "конфлюентна" ("плинна", "тут і зараз") [6, с. 9].

У психології любов у різних її проявах досліджувалась на рівні емоційної і почуттєвої сфери. Так, у "Великому психологічному словнику" почуття любові визначається як глибоко інтимне, що супроводжується емоціями ніжності, захоплення, ревності тощо, що ситуативно виникають, змінюються й переживаються залежно від індивідуально-психологічних особливостей особистості та виокремлюються такі види любові, як:

- любов братська ("любов між рівними") – фундаментальний тип, що утворює основу всіх видів любові;
- любов материнська ("любов до безпорадної істоти");
- любов еротична;
- любов до себе;
- любов до Бога.

Про розуміння значущості любові як смисложиттєвої цінності свідчить класифікація Е. Фромма, який виділяє любов до життя, до Бога, еротичну, до матері, батька, братську, любов до себе. Психолог відзначає важливу роль батьківської любові у житті і розвитку дитини, пов'язуючи її з почуттям безпеки і захищеності. Безумовна материнська любов є такою, якої не потрібно заслужувати чи добиватись, але й такою, якої неможливо добитись, створити чи керувати, та аналізує культу материнства, Великої Матері, Богородиці, націоналізму, патріотизму і доводить певний зв'язок людини з народом, расою, землею. Любов дітей до батька будується на певних умовах і є обумовленою: виправдання сподівань, виконання обов'язку, тому що схожий. Така обумовленість батьківської любові дає шанс дитині заслужити її, така любов спонукає дітей до більшої самостійності, незалежності, впевненості у своїх силах. Зворотним боком любові батьків і дітей є страх перед дорослими, нездатність бачити в своїх дітях особистість. Залежність від батьків заважає дітям мати власні переконання, особистісну свободу, відповідальність, самореалізацію індивіда, його самоприйняття тощо. "Розчарування у вірі і любові в житті роблять людину циніком і руйнівником. Мова, таким чином, йде про деструктивний відчай; розчарування у житті призводить до ненависті до життя" [11, с. 25].

Психолог звертає увагу не лише на любов до інших, а й на любов до себе, що є стрижневим положенням його гуманістичної етики. На його думку, "моє власне "Я" має бути таким самим об'єктом моєї любові, як і інша людина. Ствердження свого власного життя, свого щастя, розвитку, свободи ґрунтується на здатності любити, тобто на турботі, повазі, відповідальності і знанні. Якщо індивід здатен на плідотворну любов, він любитиме і себе, якщо він здатен любити тільки інших, він не здатен любити взагалі" [11, с. 141].

На думку Р. Мейя, любов характеризують турбота і відповідальність та визначав функції любові залежно від чотирьох її видів:

- секс з яскраво вираженою фізіологічною функцією;
- ерос, виявляється у прагненні тривалого союзу з коханою людиною;
- філія – дружба без сексуального забарвлення;
- альтруїстична любов, яка нічого для себе не вимагає.

Досліджуючи емоції та почуття, К. Ізард дійшов висновку, що "любов посідає особливе місце в житті кожної людини. Батьківська любов, любов матері

відчувається в ранньому дитинстві та супроводжує людину впродовж багатьох років її життя. Джерелом збагачення й радості може бути любов брата чи сестри, любов друзів. Коли юнацькі мрії замінюють місце дитячих радощів і суму, з'являється романтична любов, в якій домінують інтерес, радість і сексуальний потяг.

Кожний із цих типів любові має неповторні ознаки, кожний – особливий комплекс афектів. Але, незважаючи на розбіжності, в них є щось спільне. Любов зв'язує людей одне з одним, і цей афективний зв'язок має еволюційно-біологічне, соціокультурне та особистісне значення. Взаємна любов утворює особливі взаємовідносини, котрі змінюють всі інші афективні пороги і впливає на всі когнітивні процеси людини" [4, с. 89–90].

Український психолог В. В. Рибалка наголошує на необхідності виховання любові, особливо у наш час, коли спостерігається вихолощення, знецінення цього почуття в суспільстві, де утверджуються маргінальні цінності, а любов перетворюється на товар. З огляду на такі негативні явища педагоги мають утверджувати у вихованцях почуття животворної сили людства, від чистоти якого залежить його існування.

"До того ж любов є одним із головних почуттів учнівської молоді, яке треба краще розуміти педагогічним працівникам і спиратися на нього в навчально-виховній роботі з молоддю. Любов дітей до світу й оточуючих, як правило, пронизана любов'ю матері й батька, близьких родичів і друзів. Вже в дитячому та підлітковому віці з'являються перші прояви власної любові до протилежної статі, а пізніше любов між нареченими стає основою сімейної любові" [9, с. 54].

У монографії С. Максименком, М. Папучею і К. Максименко "Психологія особистості" розкривається сутність і значення любові у житті дитини: "Любов батьків один до одного лише і може народити, оживити, актуалізувати любов самої дитини: лише вона визначатиме повне безоціночне прийняття дитини і формування в неї базальних особистісних новоутворень таких, як довіра до світу та ін." [7, с. 152–153]. Тоді як дефіцит любові у дитячому і шкільному віці компенсувати важко, а то й неможливо.

Любов розглядалась педагогами як основа виховання і розвитку дитини.

У своїй книзі "Як любити дитину" Я. Корчак слушно зауважує, що вчитель у своїй любові до учня має, передусім, поважати любов самої дитини. На думку педагога, любов батьків до дитини є таким самим виховним чинником, як і їхня взаємна любов один до одного. Натомість Я. Корчак застерігає від вдавання дорослих до надмірних обмежень чи потурань як вияву батьківської любові та звертає увагу на той факт, що брак любові дорослих породжує дитячу самотність, схильність наділяти ляльку душею. Також педагог піднімає тему ранніх почуттів дітей, зауважуючи, що почуття любові в період дозрівання є не новим, однак йому завдає шкоди нерозуміння батьків, їх іронізування і насмішки, ставлення до дітей як до власного майна: "Чи погано, що вони закохані? І навіть не закохані, а просто дуже, дуже люблять одне одного? Навіть більше, ніж батьків? А може, саме це і грішне?.. Вибиваючи з голови передчасну любов, чи не вбиваємо ми тим самим передчасну розпусту?" [5, с. 100–101]. Надмірна любов, як і її брак, порушують права дитини бути тим, ким вона є, позбавляючи її смислу життя: "Половина людства позбавлена права на існування: її життя – не серйозне, прагнення – наївні, почуття – швидкоплинні, погляди – смішні" [5, с. 42].

До питання про значення любові для вчителя звертався і В. О. Сухомлинський, зазначаючи: "Любов до дитини в нашій спеціальності – це плоть і кров виховання як сили, що здатна впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без почуття кольору... Мова йде про мудру людську любов, одухотворену глибоким знанням людського, розумінням усіх слабких і сильних сторін особистості, про любов, що застерігає від безрозсудних вчинків і надихаючи на вчинки чесні, благородні. Любов, що вчить жити, – така любов нелегка, вона вимагає напруження всіх сил душі, постійної віддачі їх. Разом із тим, любов до дітей надихає вихователя, є для нього джерелом, з якого він постійно черпає нові сили" [10, с. 309].

На думку В. О. Сухомлинського, виховання любові і виховання на основі любові потребує тривалої роботи над собою, самовиховання почуттів. "Те, що ми вкладаємо в поняття любов учителя до дітей, любов дітей до учителя,

починається, на мою думку, з подиву, з благоговіння однієї людини перед духовними багатствами іншого і передусім перед багатствами думки" [10, с. 316–318].

Спроба осмислення любові міститься в "Українському педагогічному словнику" С. Гончаренка, де вона визначається як "високе моральне почуття, яке полягає у стійкій, самовідданій і свідомій прихильності людини до когось чи чогось, зумовленій визнанням позитивних якостей об'єкта любові, або спільними переконаннями, життєвими цілями та інтересами людей. Протилежністю любові є ненависть, тобто почуття стійкої та свідомої ворожості, відрази до когось або чогось. Предметом любові можуть бути конкретні й узагальнені об'єкти (Батьківщина, праця, певна людина тощо). У вузькому розумінні слова любов, або кохання – це стійка, самовіддана і свідомо прихильність до особи іншої статі" [2, с. 196].

До специфічних видів любові О. Рудницька відносить материнську й батьківську любов, синівську і дочірню любов, романтичну і реалістичну, бабусину і дідусеву любов, патріотичну і ностальгічну тощо.

Любов є смисложиттєвою цінністю, яка визначає ставлення до світу і до себе, сенс життя, стимулює моральне піднесення, спрямовує творчу енергію, виявляє потенційні можливості, сприяє формуванню моральних і гуманістичних орієнтирів життєдіяльності.

Любов як морально-етичне почуття стверджує цінність людського буття, ґрунтується на глибокому психологічному переживанні та виявляється у прихильності до обраного об'єкта, його ідеалізації, самовідданості, потребі в емоційно-позитивних стосунках, близькості, довірі і безпеці.

На основі аналізу та узагальнення філософських, психологічних та педагогічних джерел ми виділяємо:

– *любов до себе*. Спрямована на збереження власного життя і ствердження власної індивідуальності, здатності протистояти маніпулюванню чи прагненням якимось чином використовувати себе. Також любов до себе виявляється у піклуванні про себе і вмінні працювати над собою; у відповідальності за свої вчинки; у повазі до себе; саморозумінні; об'єктивній оцінці власних можливостей, здібностей і перспектив. Честь і гідність також є важливими складовими любові до себе. Любов до себе та егоїзм – несумісні, оскільки егоїст не цінує і не поважає себе, а, як правило, руйнує власне життя. Людина, яка любить себе, не руйнуватиме себе шкідливими звичками, не виявлятиме агресії, не вдаватиметься до суїциду;

– *любов до батьків (до дітей)*. Любов до дітей виступає умовою повноцінного виховання, розвитку і саморозвитку дитини в сім'ї, внутрішньою духовною потребою незалежно від її віку, що має поєднуватися з розумною вимогливістю до неї. Синівська і дочірня любов базується на родинних почуттях і є відповіддю на тепле і дбайливе ставлення до дітей, піклування, виховання. Любов дітей до батьків визначає значущість батьківського авторитету, впливу особистого прикладу батьків на життєдіяльність підростаючого покоління;

– *гендерну любов*, яка являє собою складний комплекс людських переживань, стосунків, що формуються внаслідок притаманних людині потреб, облагороджених гуманістичною етикою та моральною культурою. Формами особистісних взаємин є кохання, шлюб, дружба, товарицькість і приятельські стосунки. Любов утворює унікальність і неповторність обранця, прийняття його таким, яким він є;

– *любов до Батьківщини*, народу є важливою складовою світогляду і виявляються у патріотизмі, сформованості національної гідності, прив'язаності до своєї малої і великої Вітчизни.

Дитина потребує батьківської любові як необхідної умови її зростання, психічного комфорту, затребуваності і значущості. У тих випадках, коли в сім'ї є двоє і більше дітей, батьки намагаються прищепити змалку братерську чи сестринську любов. У старшому підлітковому і юнацькому віці зростає інтерес до протилежної статі, а з ним і до гендерної любові. Відсутність любові чи втрата її є важким випробуванням для людини, що може мати негативні наслідки, як-от: спроби суїциду, відмова від подальших планів, нехтування власною безпекою та благополуччям.

Таким чином, любов виступає важливою смисложиттєвою цінністю, про що свідчать праці філософів, психологів і педагогів, які розглядали її як необхідну умову людського життя, його сенс, значущість. Водночас, існують певні розбіж-

ності у розумінні сутності любові, особливостей функціонування та її ролі у вихованні. Подальшого вивчення потребують особливості виховання любові як смислотворчої цінності у навчально-виховному процесі середньої і старшої школи.

Література

1. Базарова М. В. Любовь как смысложизненная ценность : дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.13 "Религиоведение, философская антропология и философия культуры" / Базарова Марина Владимировна. – Ставрополь, 2008. – 173 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1992. – 376 с.
3. Етика : навч. посіб. / В. О. Лозовий, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін. ; за ред. В. О. Лозового. – К. : Юрінком-Інтер, 2002. – 224 с.
4. Изард К. Эмоции человека / К. Изард. ; пер. с англ. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1980. – 440 с.
5. Корчак Я. Как любить ребенка : книга о воспитании / Я. Корчак ; пер. с польс. – М. : Политиздат, 1990. – 493 с.
6. Кришмарел В. Ю. Теоретико-методологічні аспекти дослідження понять "смерть" та "любов" (філософський та релігієзнавчий виміри) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.11 "Релігієзнавство" / Кришмарел Вікторія Юрівна. – К., 2010. – 20 с.
7. Максименко С. Д. Психология личности / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча ; за ред. С. Д. Максименка. – К. : ТОВ "КММ", 2007. – 296 с.
8. Паскаль Б. Рассуждение о любовной страсти / Б. Паскаль // Философия любви: антология любви / сост. А. А. Ивин. – М., 1990. Ч. 2. – 1990. – С. 229–241.
9. Рибалка В. В. Любов – почуттєва основа духовного потенціалу психолога і педагога: визначення, типологія, роль у становленні особистості / В. В. Рибалка // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. праць. – Київ–Полтава : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. – Вип. 5. – С. 53–62.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. Т. 5. Статті. – 1977. – 638 с.
11. Фромм Э. Душа человека / Эрих Фромм ; пер. с англ. Т. В. Панфиловой, Т. И. Перепеловой. – М. : Республика, 1992. – 430 с. – (Серия "Мыслители XX века").